

Siirtli Şeyh Hattap Efendi'nin Arapça Manzum Mem û Zîn Mesnevisi
Arabic Poetical Mem û Zîn Masnavi of Sheikh Hattap Efendi from Siirt

Sedat AKAY

Siirt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Arapça Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Siirt,
Türkiye

ORCID: 0000-0003-2210-7696 | E-mail: sedatakay56@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Yıldırım, C. (2025). Siirtli Şeyh Hattap Efendi'nin Arapça Manzum Mem û Zîn Mesnevisi. *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 162-175.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 25.03.2025 **Kabul Tarihi / Accepted:**31.08. 2025

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December 5

Cilt/ Volume: 5 Sayı/ Issue: 2

Sayfa / Pages:162-75

İntihal / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two reviewers and confirmed to be plagiarism-free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / Siirt University Journal of Social Sciences Research

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Sedat AKAY). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Öz

Osmanlı dönemi Şark coğrafyasında yetişen önemli mutasavvıf ve âlimlerden Ahmed-i Hânî, klasik edebiyat geleneği içinde kaleme aldığı eserleriyle edebiyat tarihinde kalıcı bir iz bırakmıştır. Onun tasavvufî sembollerle örülü, ilahî aşkı konu edinen başlıca eserlerinden biri de Kürtçe yazılmış Mem û Zîn mesnevisidir. Şark bölgesinin kültür ve edebiyat dünyasını derinden etkileyen bu eser, farklı dillere tercüme edilmiş ve çeşitli yönlerden incelemelere konu olmuştur. Bu çalışmalar arasında, Siirt'in önde gelen âlim ve mutasavvıflarından Şeyh Hattap Efendi'ye ait manzum Mem û Zîn tercümesi özel bir yere sahiptir. Eserin orijinal nüshasına ulaşılammış olmakla birlikte, elimizde fotokopi nüshası mevcuttur. İlk üç ve son sayfaları eksik olan eserin bu nüshası 2072 beyitten oluşmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla, Mem û Zîn mesnevisinin Arapçaya manzum olarak aktarılmış yegâne örneğini teşkil eden bu tercüme, alana kayda değer katkılar sunmaktadır. Bu çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Ahmed-i Hânî'nin hayatı ve edebî kişiliği ele alınarak Mem û Zîn mesnevisi hakkında genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde, Siirtli Şeyh Hattap Efendi'nin hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise Hattap Efendi'ye ait manzum Mem û Zîn tercümesi nüsha tavsifi ile birlikte incelenmiş; müellife aidiyeti ortaya konulduktan sonra eser şekil ve muhteva bakımından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Şeyh Hattap Efendi, Mem û Zîn, Mesnevî, Ahmed-i Hânî

Abstract

Ahmed-i Hânî, one of the prominent Sufi scholars of the Eastern provinces during the Ottoman period, left a lasting impact on literary history with his works composed within the framework of the classical literary tradition. Among his most notable works is the Kurdish mesnevi Mem û Zîn, interwoven with mystical symbols and centered on the theme of divine love. Profoundly influencing the cultural and literary life of the region, this work has been translated into various languages and examined from different perspectives. Among these studies, the poetic Arabic translation of Mem û Zîn by Sheikh Khattab Efendi, a distinguished scholar and Sufi from Siirt, occupies a unique place. Although the original manuscript has not survived, a photocopy of the work is available. Despite the loss of its first three and last pages, this copy comprises a total of 2072 couplets. As far as it has been identified, this translation constitutes the only extant versified Arabic rendition of Mem û Zîn, offering a significant contribution to the field. This study consists of three sections. In the first section, the life and literary personality of Ahmed-i Hânî are presented, together with an overview of his Mem û Zîn. The second section focuses on the life, scholarly identity, and works of Sheikh Khattab Efendi. In the third section, Khattab Efendi's poetic translation of Mem û Zîn is examined through a codicological description, and following the establishment of its authorship, the work is evaluated in terms of its form and content.

Keywords: Arabic Language, Sheikh Khattab Efendi, Mem û Zîn, Mesnevi, Ahmed-i Hânî

Giriş

İnsanlığın her döneminde toplumun maddeten ve manen yetişmesi, gelişmesi ve ilerlemesine öncülük eden, lider, rehber ve mürşit konumunda olan şahsiyetler var olagelmıştır. Bunlardan bir kısmı daha hayatlarında toplum tarafından kabul görüp tanınırken bazılarının da vefatlarından sonra şöhret sahibi oldukları, bilinen bir gerçektir. Osmanlı Devleti devrinde ve Şark coğrafyasında dar bir bölgede tanınan büyük mürşit, âlim ve şairlerden biri olan Ahmed-i Hânî, asırlar geçtikten sonra böyle bir şöhrete ulaşan şahsiyetlerden biridir.

17. yüzyılda Doğu Anadolu bölgesinde yaşamış olan, hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmayan, ilim ve irfanla meşhur, üst düzey bir aileye mensup olan Ahmed-i Hânî, ilk dinî eğitimini ailesinden almıştır. İlme olan düşkünlüğü, yetenek ve kabiliyetleri sebebiyle ilim tahsili uğruna muhtelif yerlere seyahat etmesine, başta Arapça olmak üzere İslamî ilimlerde derinleşmesine vesile olmuştur. Birçok hocadan tahsil ettiği ilimlerin yanı sıra manevi terbiyesini de tamamlayıp beldesine geri dönen Ahmed-i Hânî, medrese kurarak tedrisatta bulunmakla birlikte yaşadığı toplumun manevi terbiyesine yönelik irşat faaliyetlerinde de bulunmuştur.

Ahmed-i Hânî, başta İslam dininin inanç esaslarını halka aktarmak amacıyla medreselerde asırlardır ders kitabı olarak okutulan eserler yazmıştır. Yaşadığı coğrafyada daha iyi anlaşılıp etrafına daha faydalı olabilmek adına ise eserlerini Kürtçe kaleme almıştır. Kürtçenin yanı sıra şiir yazacak kadar Arapça, Türkçe ve Farsçayı iyi bilen Ahmed-i Hânî'nin yazdığı eserlerden biri de *Mem u Zîn* mesnevisidir.

Sosyal meseleler ile doğruluk, iyilik, sabır, hoşgörü, cömertlik, adalet gibi ahlaki değerlerin de yoğun olarak işlendiği, acıklı bir aşk hikâyesi etrafında ilahî aşkı konu edinen ve mesnevi nazım şekli ile yazılan bu eser, 60 bölümden ve yaklaşık 3000 beyitten oluşmaktadır. Genellikle uzun soluklu metinlerde tercih edildiği üzere bu eserde, kafiye ve yazım kolaylığından ötürü mesnevi nazım şekli tercih edilmiştir.

Ahmed-i Hânî'nin *Mem û Zîn* mesnevisi, çeşitli dillere çevrilmiş ve eserle alakalı muhtelif çalışmalar yapılmıştır (Bu konuda yapılan çalışmalar ve eleştirisi için bkz. Hânî, 2018, ss. 9-10; Karabey, 2006, ss. 62-64; Tek, 2015, ss. 104-165; Celâlî, 2018, ss. 5-19; Gecit, 2021, s. 254-277).

Ahmed-i Hânî'nin *Mem û Zîn* adlı mesnevisinin tercümelerinden biri de Siirt'in meşhur âlim ve mutasavvıflarından Şeyh Hattap Efendi'ye ait manzum *Mem û Zîn* mesnevisidir.

1846-1908 tarihleri arasında Siirt'te yaşayan, halk arasında Şeyh Hatip ismiyle de anılan, İslamî ilimlerdeki ihtisası meşhur olan büyük âlim ve mutasavvıflardan Şeyh Hattap Efendi, telif ettiği birçok eserin yanı sıra *Mem û Zîn*'i manzum olarak Arapçaya aktarmıştır. Araştırdığımız kadarıyla Arapçaya manzum olarak aktarılan yegâne eser olan ve Orijinal mahtut nüshasına ulaşamadığımız bu eserin ilk üç sayfası ile son sayfa/ları eksik olmakla birlikte toplam 2072 beytine ulaşılmıştır.

Bu çalışmamızda öncelikle Ahmed-i Hânî ve eserlerine dair kısaca bilgi verilmiş, ardından Şeyh Hattap Efendi'nin hayatı, ilmî şahsiyeti, eserleri hakkında kısa bilgiler verildikten sonra çalışmanın asıl konusunu oluşturan, Siirtli Şeyh Hattap Efendi'nin manzum *Mem û Zîn* tercümesi ele alınarak tanıtımı ile eserin özelliklerinin incelenmesi ve değerlendirilmesine geçilmiştir.

1. Ahmed-i Hânî'nin Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Mem û Zîn Mesnevisi

1.1. Hayatı

Şeyh Ahmed-i Hânî, 1061/1651 yılında doğmuş olup "Hânî" nisbesini, Hakkâri yakınlarındaki Han köyü veya Hânî aşireti ya da mensup olduğu Hânîyan ailesinden aldığı söylenmektedir. Babasının ismi Molla İlyas, annesinin ismi Gülnigâr'dır. Abisinin ismi ise Molla Kasım'dır. Babasıyla abisi Doğubayazıt beylerinin divan kâtipliğini yapmışlardır. Kendisi, ağabeyi Molla Kasım'ın yanında okumuştur. Bir süre Cizre'de yaşayan ve *Mem û Zîn* adlı eserini burada kaleme alan Hânî, Doğubayazıt'a gitmiş ve kesin olmamakla birlikte 1119/1707 yılında vefat etmiştir. Doğubayazıt'ta İshak Paşa Sarayı yakınında bulunan türbesi hâlen ziyaret edilmektedir (Özervarlı, 1997, s. 31; Gecit, 2021, s. 254).

1.2. Ahmed-i Hânî'nin İlmî Şahsiyeti

Ahmed-i Hânî, dinî ilimlerdeki ilk eğitimini babasından ve ağabeyinden aldıktan sonra sırasıyla Doğubayazıt, Bitlis, Bağdat, Şam, Halep ve İran medreselerinde uzun bir süre talebelik yapmıştır. Kimden icazet aldığı hakkında farklı rivayetler bulunan Hânî, Doğubayazıt'a dönüp burada inşa ettiği mescit ve medresede vefatına dek imamlık ve müderrislik yapmıştır (Dündar, 2020, ss. 66-67).

Yalnızca ilâhî aşkın ve günahlardan sakınmanın insanları tam anlamıyla değiştirip onlara güzel vasıflar kazandırabileceğini belirten ve bu hususta Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (öl. 672/1273) ve Şeyh Abdurrahman Câmî (öl. 898/1492) gibi mutasavvîf şairlerden etkilenmiş olan Ahmed-i Hânî, yaşadığı toplumun maddi ve manevi eğitimini sağlamak amacıyla irşat ve ilmî etkinliklerde bulunmuştur. Tasavvufî faaliyetlerin yanı sıra yaşadığı dönemin sosyal sıkıntılarını irdeleyen, halkın sahipsizliğinden, aşiretçilik anlayışından dolayı toplumun bölünmüşlüğünden, insanların ilim ve hikmet yerine maddî menfaatlere değer vermelerinden şikâyet eden Hânî, bu problemlerin eğitim ve sosyal dayanışma ile aşılabileceğini, kendisinin de kaleme aldığı eserlerle bu konuda üzerine düşeni yapmaya çalıştığını vurgular. Bunun yanında gerek bölge halkının gerekse civar halkların tarihi, kültürel ve dinî yakınlıkları ile kardeşliğini ön plana çıkararak -özellikle Müslüman halkların- birlik ve bütünlüğü üzerinde durmuştur. Bu düşünce ve hedefini fiilen gösterdiği gibi yazdığı Türkçe, Kürtçe, Arapça ve Farsça dizelerle gözler önüne sermiştir (Dündar, 2020, s. 67; Özerverli, 1997, s. 31).

1.3. Eserleri

Mürşid-i kâmil olarak “Şeyh” lakabı ile de tanınan, bölgedeki bazı tarikatları etkileyen, tasavvufî irfanla ilgili birçok şiiri bulunan Ahmed-i Hânî, toplumun eğitimi ile alakalı kaleme aldığı ölümsüz eserlerle yaşadığı bölgenin yanı sıra civar ülkelere de tesirde bulunduğu bu bölgelerde ilim ve maneviyat ikliminin piri olarak kabul edilip eserleri medreselerde okutulmuştur (Dündar, 2020, s. 67).

Ahmed-i Hânî'nin kaleme aldığı başlıca eserler şunlardır:

1. *Mem û Zîn*: 60 bölümden meydana gelen acıklı bir aşk hikâyesidir. Mesnevi nazım şekli ile kaleme alınan eser, yaklaşık 3000 beyitten oluşur.
2. *Nûbahârâ Bıçûkân*: Arapça-Kürtçe manzum bir sözlük olup Kur'an öğrenimini tamamlayan çocuklara sarf-nahiv derslerinde kolaylık sağlanması amacıyla telif edilmiştir.
3. *Akîdâ İmânê*: İman esasları ve diğer akait konularının Sünnî görüşe göre açıklandığı seksen beyitten oluşan Kürtçe bir risâledir.
4. *Çâr-kûşe*: Her bir mısraı dört ayrı dilde (Arapça, Farsça, Türkçe, Kürtçe) yazılan rubâilerden oluşan eserin günümüze beş rubaisi ulaşmıştır (Karabey, 2006, s. 60; Özerverli, 1997, s. 32).

Kendisine nispet edilen *Yûsuf u Zelîha* ve *Akîdâ İslâmê* gibi bazı eserlerin ona aidiyeti tespit edilememiştir (Özerverli, 1997, s. 32).

1.4. Mem û Zîn Mesnevisi

Çalışmanın esas konusu Şeyh Hattap Efendi'nin *Mem û Zîn* adlı mesnevisi olduğundan Ahmed-i Hânî'nin *Mem û Zîn* adlı eseri hakkında ana hatlarıyla (Bu konuda geniş bilgi için bkz. Hânî, 2018; Karabey, 2006; Tek, 2015) şu bilgiler konunun anlaşılmasına ışık tutacaktır:

Ahmed-i Hânî'nin kaleme aldığı ve 1104/1693 yılında tamamlamış olduğu *Mem û Zîn*, mesnevi türünde bir eser olup yaklaşık 3000 beyit ve 60 bölümden oluşmaktadır (Özerverli, 1997, s. 32). Mesnevinin konusu kısaca şöyledir: Botan Emiri'nin Zîn ve Sitî adlı iki kızı vardır. Yakın çevresinde bulunan Mem ile Tacdîn, bir nevrüz etkinliği esnasında onlarla karşılaşır. Tacdîn Sitî'ye, Mem de Zîn'e âşık olur. Tacdîn ile Sitî evlenir. Ancak Emir, hizmetkârı Bekir'in telkinlerine uyarak Zîn'i Mem'e vermez. Acılarıyla dolu günler geçiren iki âşık, bazı zamanlarda Tacdîn'in yardımıyla buluşurlar. Mem ile Zîn'in evlenmesine engel olmak amacıyla Emir'i kışkırtan Bekir, Zîn'e olan aşkını Mem'e itiraf ettirmek üzere bir satranç oyunu tertip eder. Oyun esnasında Mem, Zîn'i sevdiğini itiraf edince Emir tarafından hapse atılır. Bir müddet sonra Sitî ile Dadı, Mem'in yanına gelerek affedildiğini söylerler. Üzüntüsünden hastalanan ve aynı zamanda ilâhî aşkın tadını alan Mem, zindanda vefat eder. Bunun üzerine Tacdîn, iki âşığın kavuşmasına engel olan Bekir'i öldürür. Zîn de Mem'in ölümüne dayanamayarak can verir. Mem ile Zîn aynı mezara konur ve ayakları cihetinde Bekir'in cesedi gömülür (Açıkgöz, 2007, ss. 37-38).

2. Şeyh Hattap Efendi'nin Hayatı ve Eserleri

2.1. Hayatı

1262/1846 tarihinde Siirt'te doğan ve soyu Hazret-i Ömer'e (r.a.) ulaşan Şeyh Hattap Efendi, aklî ve naklî ilimleri, Siirt'in baş âlimi Molla Ömer el-Âmir (öl. 1883) ile Molla Hüseyin Efendi'nin yanında (öl. 1887) tahsil ederek icazetini Molla Hüseyin Efendi'den almıştır. Hac farızası esnasında Mekke-i Mükerrerme Müftüsü Zeynî Dahlan'ın (öl. 1886) yanında bir müddet kalarak ondan da icazetname almıştır. Hac dönüşünde Siirt Cerrah Mescidi'nde ilim tedrisatına başlamış ve İslamî ilimlerdeki ihtisası ile şöhreti yayılmıştır (Atalay, 1946, 119; Akay, 2020, 69). Tahsil hayatının yanında tasavvufî eğitim almak niyetiyle Siirt'in en büyük âlim ve mürşitlerinden Şeyh Muhammed el-Hazîn el-Firsafî Efendi'ye (öl. 1892) intisap ederek ondan halifelik almıştır (Akay, 2020, s. 69).

Halk arasında Şeyh Hatip ismiyle de anılan Şeyh Hattap Efendi, Rumi 1324/1908 yılında Siirt'te vefat etmiş, imamı ve müderrisi olduğu Cerrah Mescidi'ndeki hususi türbesinde defnedilmiştir (Akay, 2024b, s. 16).

2.2. Eserleri

2.2.1. Dîvân: Şeyh Hattap Efendi'nin en önemli eserlerindedir. Asıl nüshasına ulaşamadığımız, sadece fotokopi olan nüshası elimizde bulunan ve mürettep olmayan bu divanda; münacatlar, manzum salavat, Arapça naatlar, tahmis, kasideler, müstezad ve hikemiyyat türünde şiirler (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-a, ss. 1b-72a) ile Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'sine yapılan taştir gibi çeşitli edebî ürünler bulunmaktadır (Eserle ilgili geniş bilgi için bkz. Akay, 2024b).

2.2.2. Mem u Zîn Tercümesi: 17. yüzyıl sonunda Ahmed-i Hanî tarafından Kürtçe olarak telif edilen tasavvufî aşk hikâyesi olan *Mem u Zîn* adlı eser, manzum olarak Şeyh Hattap Efendi tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 4b-120a).

2.2.3. Ümmü'l- 'Ulûm: Sarf ilmi ile ilgilidir.

2.2.4. Ebu'l- 'Ulûm: Nahiv ilmi ile ilgilidir.

2.2.5. Mizanû'l- 'Ulûm: Mantık ilmi ile ilgilidir.

Bu eserlerin yanı sıra bedi, beyan, kelâm, tecvit, fıkıh usulü gibi ilimler ile ilgili birer manzumesi vardır. Sözleri hikmetli ve etkileyici olup münacatları meşhurdur (Akay, 2020, s. 69; Atalay, 1946, s. 119).

2.3. Ailesi ve Çocukları

Şeyh Hattap Efendi, Zülfe Hanım'la evlenmiş olup Kadri, Celalettin, Cemalettin, Bahaettin, Diyaettin ve Ömer isimli erkek çocukları ile Emetullah, Beraetullah, Fatma, Safiye, Latife, Hatice adında kız çocukları vardır. Şeyh Hattap Efendi'nin ailesi Soyadı Kanunu'ndan sonra "Kardeş" soyadını almıştır (Akay, 2024b, s. 16).

Evlatları arasından, Şeyh Kadri Efendi ve Şeyh Celalettin Efendi ilim ve tedris ile temayüz etmiştir.

2.3.1. Şeyh Muhammed Kadri (Kardeş) Efendi

Şeyh Hattap Efendi'nin en büyük oğludur. Birçok kaside ve şiiri bulunan Şeyh Kadri Efendi, 1885 yılında doğmuş, Cerrah Camii'nde müderrislik ile 1946-1963 yılları arasında Kurtalan müftülüğü yapmış ve 16.09.1963 tarihinde bu vazifedeyken vefat ederek Siirt'teki Şeyh Süleyman Mezarlığı'nda defnedilmiştir (Akay, 2023, ss. 86-87).

2.3.2. Şeyh Celalettin (Kardeş) Efendi

Şeyh Hattap Efendi'nin oğlu Şeyh Celalettin (Kardeş) Efendi, 1888 yılında Siirt'te dünyaya gelmiştir. İlk tedrisatını babasından alan Şeyh Celalettin Efendi, Şam Dinî İlimler Fakültesi'nde tahsilini tamamlayarak Siirt'e dönmüştür.

İstiklal Savaşı'nda "Moral Hocalığı" vazifesinde bulunarak cephelerde askerlere vaaz ve nasihatlerde bulunan Şeyh Celalettin Efendi, temel İslamî ilimlerin yanı sıra felsefe, riyaziye, tarih, coğrafya, astronomi gibi ilimleri de iyi derecede bilir ve müspet bilimleri öğrenmenin dinî bilgileri öğrenmek kadar gerekli olduğunu savunurdu. Aynı zamanda şair olan, Siirt'teki tarihî yapılara tarih

düşürdüğü çeşitli şiirlerle birlikte *Hulasatu Akvali'l-Eimme fî Tefsir-i Sûret-i Amme, Hallu Garibi Elfazi'l-Hadis* gibi eserleri bulunan Şeyh Celalettin Efendi'nin telifleri el yazması olarak kalmıştır.

Ömrünün son 40 yılını uzlette geçiren Şeyh Celalettin Efendi, bu uzun süre zarfında hiç çarşıya inmeyerek Şeyh el-Cerrah Camii ile bitişiğindeki evinde tedris faaliyetlerine devam etmiştir. Kendi tabiriyle “kitaplarla dövüşerek tükettiği ömrü”, 15 Haziran 1973 Cuma günü sabah namazına davet eden müezzinin sesiyle son bulmuş ve Siirt Merkez Cerrah Camii'ne defnedilmiştir (Akay, 2020, ss. 165-168; Cumhur Kılıççıoğlu, 1992, s. 25).

Vefatından sonra şahsî kitaplığında bulunan kitaplarının bir kısmı Siirt İl Müftülüğü binasındaki kütüphanede adına açılan bölümde muhafaza edilmektedir.

3. Şeyh Hattap Efendi'nin Mem û Zîn Mesnevisi

Bu bölümde Şeyh Hattap Efendi'nin, *Mem û Zîn* adlı eseri; nüsha tavsifi ve müellife aidiyeti, dili ve üslûbu, manzumenin şekil bakımından incelenmesi, vezin ve kafiye özellikleri, eserin muhtevası başlıkları altında incelenecektir.

3.1. Nüsha Tavsifi ve Müellife Aidiyeti

Şeyh Hattap Efendi'ye ait *Mem û Zîn*'in el yazması olan asıl nüshasına ulaşılamamış olup eserin fotokopisi mevcuttur. *Mem û Zîn*'in ilk üç sayfası ile son sayfası/ları eksik olup eser, 4b-120a varaklar arasında yer alır. Eserin sayfaları 200x145 mm boyutlarında ve satır sayısı 9'dur. Nüsha, nesih yazı ile yazılmış olup harekelidir. Bazı kelimelerde az da olsa i'rap ve imla yanlışları mevcuttur. Varakların arka yüzünde, bir sonraki varağa geçiş için kullanılan ve sayfanın en altında bulunan “reddâde” bulunmaktadır. Bazı sayfalarında mürekkep lekeleri mevcut olsa da bunlar yazının okunmasına engel teşkil edecek derecede değildir. Bunun dışında okunması güç ve kısmen silik olan ibareler genellikle başlıklarda bulunduğundan bu anlamda güçlük çekilmemiştir.

Müellif veya müstensih hattıyla kaleme alındığı belli olmayan eserde bazı varakların kenarlarında ve beyit aralarında yine kimin tarafından yazıldığı belli olmayan açıklamalar veya notlar bulunmaktadır.

Nüşhada, telif/istinsah tarihi veya müellifine/müstensihine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Fakat 13a. numaralı varakta yer alan “Aşk ve Bir Kısım Âşıklara Dair” başlıklı bölümde, Şeyh Hattap Efendi'nin ismini açıkça zikrettiği ve eserin ona aidiyetini tevsik eden şu beyit bulunmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, s. 11a):

خطاب العرئ عن كمال لَمَّا رَأَى مِيدَانَ الْكَمَالِ

Yine, “Seven ve Sevilenler ile Aralarında Sevginin Oluşması” başlıklı bölümde yer alan 58-60. beyitlerde (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, s. 6b) müellifin hem “Hattap” hem de “Hatip” şeklindeki isimleri açıkça yer almaktadır:

خطابُ الجهولُ في الطَّرِيقِ والإدراكِ والعلمِ الحقيقي

فيهم يستعين بك ربِّي بالمختارِ يستهدي لِقْرَبِ

يا ربِّي بحبِّ في الحبيبِ أن تسخَى بأمالِ الخطيبِ

“*Hak yolun cahili Hattap*

İdrak ve ilimden habersiz, bitap

Bu uğurda senden yardım diler ilahi bu kulun

Resulünle ulaşmak diler civarına yolunun

Habibinin muhabbeti hürmetine ya Rabbi

Kerem eyle ihsanıyla mesrur eyle Hatib'i”

Yine, “Allah'tan Muhabbet Dileği” başlıklı bölümün son beyti (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, s. 15a), “Rüzgâr ve Hava ile Sohbet” başlıklı bölümün son beyti (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, s. 24b) ile

“Mem’in Hapse Girmesiyle Onu Kaybeden Zîn’in Sözleri” başlıklı bölümün dokuzuncu beytinde (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, s. 90b) müellifin ismi açıkça yer almaktadır.

Ayrıca sözlü rivayetlerin yanı sıra Şeyh Hattap Efendi'nin eserlerinin bulunduğu külliyatın yazı ve yazım tarzına da tıpatıp uyması, eserin Şeyh Hattap Efendi'ye ait olduğunu gösteren karinelere sahiptir.

3.2. Mem u Zîn Mesnevisi'nin Şekil Bakımından İncelenmesi

Şeyh Hattap Efendi'nin *Mem u Zîn* mesnevisinin şekil açısından incelenmesi, dil yapısı ve üslubu ile vezin özellikleri olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır. Manzumede, dil yapısı ve üslup yönünden şu özellikler dikkat çekmektedir.

3.2.1. Dili ve Üslubu

Arap edebiyatında vezin, kafiye, ritim ve cinas gibi unsurlar gözetilerek bir manzume oluşturmak, derin bir birikimin yanı sıra beceri, ustalık ve maharet gerektiren bir sanattır. Şairin yukarıdaki unsurları da göz önünde bulundurarak düşünce ve duygularını ifade etmesi yani “lafız kalıplarına manalarla can yüklemesi” kolay bir iş değildir.

Bu tür edebî ürünlerde konu ve biçimin doğası gereği bazı problemlerin olması, metnin bazı yerlerinde muğlak veya çeşitli şekillerde okunup farklı yorumlanabilecek ibarelerin varlığı gibi zorlukların olması doğaldır. Bununla birlikte Şeyh Hattap Efendi'nin sade, kolay ve anlaşılır bir dil kullandığı, vezin, kafiye ve şiirin kendine ait bazı zaruri hâller dışında garip kelimeleri fazla kullanmadığı söylenebilir.

3.2.2. Vezin

Ahmed-i Hânî'nin *Mem û Zîn* adlı eseri, aruzun *mef'ûlün/ mefâ'ilün /fe'ûlün* kalıbıyla yazılmıştır (Karabey, 2006, s. 61). Şeyh Hattap Efendi'nin *Mem û Zîn* mesnevisinde de aruzun *mef'ûlün/ mefâ'ilün /fe'ûlün* vezni kullanılmıştır.

3.3. Eserin Muhteva Bakımından İncelenmesi

Şeyh Hattap Efendi'nin *Mem u Zîn* mesnevisi toplam 2072 beyittir. En uzun kısım, “Tacdîn'in Mem'i Zindandan Salmaları İçin Ulu Bir Şeyh Yollaması” başlıklı bölüm olup 155 beyitten müteşekkildir. Bu bölüm eserin 93b-102a varakları arasında yer alır. En kısa kısım ise “Bazı İdarecilerin Ahvali ve Öfkeleri” başlıklı bölüm olup 7 beyitten oluşan bu bölüm eserin 81a-81b varakları arasındadır.

Şeyh Hattap Efendi'nin, *Mem u Zîn Mesnevisi* 56 bölüme ayrılmış olup başlıkları, konu ve beyit sayıları şöyledir:

3.3.1. Giriş/Münacat

Mesneviler genellikle giriş, konu ve bitiş olmak üzere üç ana fasıldan oluşur. Giriş faslında ise besmele, hamdele, tevhit, münâcât, methiye, telif sebebi gibi başlıklar yer alır (Çiçekler, 2004, s. 321). Daha önce ifade edildiği gibi elimizdeki nüsha 2b numaralı varakla başladığı için başlık olarak “Giriş/Münacat” ibaresi tercih edilmiştir.

كَمْ دَلَّلْتَ ذَا عَزٍّ وَفَقْرٍ كَمْ عَزَّزْتَ ذَا ذَلٍّ وَفَقْرٍ

Nice azizleri eyledin zelil ve hakir

Lütfunla izzet buldu nice düşkün ve fakir

beytiyle başlayan ve 17 beyitten oluşan bu bölümde; Allah'ın (cc) fiilleri, yarattıkları ve lütuflarından bahsedilerek Cenab-ı Hakk'ın (cc) kudret ve azametini dikkat çekilmektedir (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 2b-3a).

3.3.2. Seven ve Sevilenler ile Aralarında Sevginin Oluşması

كَمْ جَنَّتَ حُبًّا بِالْحَبِيبِ كَمْ أَنْبَيْتَ صَبًّا بِالرَّقِيبِ

“Nice âşıkları aşkıyla bî-karar eyledin

Kaç âşığı rakip belasına giriftar eyledin”

beytiyle başlayan ve 63 beyitten oluşan bu bölümde; Mecnun ile Leyla, Kays ile Suat, Ferhat ile Şirin, Beşşar ile Buşra, Vamık ile Azra arasındaki muhabbet ve çektikleri çilelerden bahsedilerek

âşıkların ve aşkın özelliklerine dikkat çekilmektedir. Ardından Allah'ın sıfat ve esmasını sayıp münacat eden müellif, kendisi ve tüm müminler için dua etmektedir (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 3b-6b).

3.3.3. *Allah'a Hamd ve Şükür*

38 beyitten oluşan bu bölümde müellif; hamd ve şükür ile başlayarak Allah'ın (cc) sıfat ve esmasını zikrettikten sonra ondan yardım dilemektedir.

3.3.4. *Peygamber (sav) ile Konuşma ve Şefaata Talebi*

32 beyitten oluşan bu bölümde; şair, Hz. Muhammed'i (sav) methederek Hak katındaki mertebe ve kadrini sayıp niyazda bulunmaktadır.

3.3.5. *Aşk ve Bir Kısım Âşıklara Dair*

41 beyitten oluşan bu bölümde; müellif kendi adını vererek liyakatsiz ve ehliyetsiz olmakla birlikte Allah'ın yardımını umarak aşk yoluna girdiğini ifade etmektedir. "Aşk meydanının süvarileri" olarak nitelediği Ali el-Harîrî, Molla Cezîrî ile Fakî-yi (Fekiyê) Teyrân'dan sonra muhabbet pazarının kesata uğradığını, aşk şarabından geriye sadece tortu kaldığını, hikmet ve dostluktan eser kalmadığını, dünya ve mal sevgisinin insanları azdırdığını, iyi insanların kötü bir hâlde; kötü insanların ise refah içerisinde olduklarını vurgulayarak zaman ve insanlardan şikâyet etmektedir (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 11a-13a).

3.3.6. *Allah'tan Muhabbet Dileği*

Aşk şarabıyla sarhoş olup muhabbet yağmuru altında ıslanarak bütün dertlerden kurtulma arzusunun dile getirildiği ve 38 beyitten oluşan bu fasılda; aşkın, ölüleri diriltiren bir kuvveti olduğu, körlerin gözünü açan bir sürme olduğu ve hastalara şifa veren bir tabip olduğu ifade edilmektedir (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 13a-15a).

3.3.7. *Su ile Sohbet*

Şair suya seslenerek niçin durmadan aktığını, nereden nereye aktığını sormaktadır. Suyu akan gözyaşına; dalgalarını da kalbinin çarpıntılarına benzeten şair 35 beyit boyunca su ile söyleşmektedir (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 15b-17a).

3.3.8. *Felekle Sohbet*

Şair 32 beyitlik bu bölümde, felekle söyleşip dertleşmektedir. Feleğin her türlü dertten azade; âşıkların cefa ve ıstırapla boğuştuğunu söyleyerek bu sıkıntılardan kurtulmak için Allah'tan niyazda bulunmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 17a-19a).

3.3.9. *Bulutlarla Sohbet*

Yağmurları gözyaşına benzetererek bulutlara seslenen şair, kendisi gibi âşık olduğu için mi ağladığını sormaktadır. 31 beyitlik bu bölümde; gökyüzünde huzur ve esenlik içinde yayılıp deveran etmenin büyük bir nimet olduğunu, kendisi gibi âşıkların ise belalara giriftar olduğunu söyleyerek bulutların şükretmesi gerektiğini hatırlatmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 19a-20b).

3.3.10. *Yeryüzü ve Gökyüzü ile Sohbet*

47 beyitlik bu bölümde; yer ile gökyüzünün sahip olduğu nimetlerden gıpta ile bahseden şair, ayrıca aşk ile imtihan edilmedikleri için daha mutlu olmaları gerektiğini vurgulamaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 21a-23b).

3.3.11. *Rüzgâr ve Hava ile Sohbet*

Rüzgâr ve hava ile sohbet edilen 21 beyitlik bu fasılda niçin durmadan hareket edip estiklerini sorgulanmaktadır. Aşk belasına uğramadıkları için şükretmeleri gerektiği öğütlenerek sevgilinin semtine uğramaları gerektiği ifade edilmektedir (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 23b-24b).

3.3.12. *Dünya ile Faniliği ve Hileleri Hakkında Sohbet*

60 beyitten oluşan bu bölümde; dünyaya seslenen şair sürekli bir değişim, her gün ayrı bir hâlde olduklarını söyleyerek, "Yoksa sen de benim gibi âşık mısın?" şeklinde sebebini sormaktadır. Dünyanın geçiciliği, hile ve tuzakları sayılıp ondan sakınılması gerektiği öğütlenmektedir (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 24b-28a).

3.3.13. *Cehennem ile Sohbet*

Dünyadan sonra cehenneme yönelen şair 55 beyitlik bu bölümde; ona yakıcı ateş ile öfke ve kahrının sebebini sormakta ve cehennemin dehşetli vasıflarını gözler önüne sererek azaptan emin olmak için Allah'tan niyazda bulunmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 28a-31a).

3.3.14. *Cennet ile Sohbet*

57 beyitlik bu bölümde; cennetin özellikleri ve güzellikleri betimlenerek cennet övülmektedir (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 31a-34a).

3.3.15. *Emirin İsmi, Nesebi, Vasfı, Mahal ve Devleti*

Mesnevinin asıl konusuna başlanan 26 beyitlik bu bölümde; Ahmed-i Hânî'nin ağzından Emir'in nesebi, üstün sıfatları, ahlakı, cömertlik ve adaletinden övgüyle bahsedilmektedir (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 34b-35b).

3.3.16. *Sitî ile Zîn'in Vasfı, Hüsnü, Kemal ve İffet*

Kıssanın kahramanlarından Sitî ve Zîn'in güzellik ve iffetlerinin anlatıldığı bu bölüm 24 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 36a-37a).

3.3.17. *Mecazi ve Hakiki Tüm Cemal İsteklileri Hüsnün ve Cemalin Kemali ile Kıymeti*

Tüm insanların mecazi veya hakiki bir aşk peşinde oldukları, bu uğurda çektikleri çileler ve karşılaştıkları zorlukların anlatıldığı bu bölüm 29 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 37a-39a).

3.3.18. *Emirin Hizmetkârları ile Tacdîn ve Mem'in Babaları*

41 beyitten oluşan bu bölümde; Emir'in hizmetkârlarından övgüyle bahsedilmekte, bunlar arasından Çekko ile Arif'in önde geldiği ama Emir katında Tacdîn'in ayrı bir yeri olduğu vurgulandıktan sonra Tacdîn ile Mem arasındaki sıkı dostluktan bahsedilmektedir (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 39a-41a).

3.3.19. *Yılbaşı ve Nevruz ile Allah'ın Kudreti*

Cenab-ı Hakk'ın mahlûkatı çeşitli özelliklerde yarattığı, vakitlerin de bundan nasiplenerek bazı zamanların daha kıymetli olduğu ifade edilerek "sersal" in (yılbaşı) bir eğlence ve gezinti günü olarak kabul edilip bu günde yapılan kutlamaların betimlendiği bu bölüm, 38 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 41a-43b).

3.3.20. *Halkın Yılbaşına Gidişi*

18 beyitten oluşan bu bölümde; kadim zamanlardaki örf ve adetlere uygun olarak yılbaşında yapılan kutlama ve etkinlikler anlatılmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 43b-44b).

3.3.21. *Emirin Yılbaşı Kutlamalarına Katılmak için Maiyetine İzin Vermesi ve Tacdîn ile Mem'in Kıyafetlerini Tebdil Etmesi*

Emirin yılbaşı kutlamalarına katılmak için izin vermesiyle maiyetindekiler sevince boğulur. Tacdîn ile Mem, süslü kıyafetlerini giyip salınarak halkın arasına karışır. Gören herkesin hayran olduğu iki delikanlı Sitî ile Zîn ile karşılaşınca büyülenir ve kendilerinden geçer. Bu bölüm 93 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 44b-49b).

3.3.22. *Tacdîn ve Mem'in Ayılması*

İki güzelin cazibesıyla kendini kaybeden Tacdîn ile Mem bir müddet sonra ayılır. Kanadı kırık kuş gibi onları her yerde aramaya başlar. Sonrasında iki âşığın yana yakıla arayış ve yalvarışları ile devam eden bu bölüm 73 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 49b-53b).

3.3.23. *Sitî ve Zîn'in Dadı ve Bakıcısı*

24 beyitten oluşan bu bölümde; Sitî ile Zîn'in sırdaşı olan maharetli dadı, onları sürekli düşünceli görünce sebebini ve çaresini araştırma çabası hikâye edilmektedir (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 54a-55a).

3.3.24. *Sitî ve Zîn'in Dadılarına İtirafı Bulunması*

Sitî ile Zîn, sonunda dadılarına açılarak yılbaşı kutlamaları esnasında karşılaştıkları gençlere duydukları hayranlıktan dolayı bu hâlde olduklarını itiraf ederler. 45 beyitten oluşan bu bölüm, dadının fal baktırmak amacıyla Sitî'nin yüzüğünü isteyip almasıyla son bulmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 55a-57b).

3.3.25. Dadının Ahvalin Hakikatini Keşfetmek Amacıyla Falcıya Götmesi

Dadı, yüzüğü aldıktan sonra falcıya giderek derdini anlatır. Falcı fal açıp olduğu gibi gerçeği ona tafsilatlı bir şekilde anlatır. Dadı falcıdan çıktıktan sonra ilk önce Tacdîn ile Mem'in yanına giderek onlarla sohbet eder. Bu bölüm 107 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 57b-63b).

3.3.26. Bakıcının Sifî ve Zîn'e Yüzükle Götmesi

Dadı, Sifî ve Zîn'in yanına giderek falcıdan dinlediklerini, Tacdîn ile Mem'in yanına uğrayıp onların da kendilerine âşık olduklarını anlatır. Bunun üzerine Sifî ve Zîn, Tacdîn ile Mem'in kendilerini emirden istemeleri için dadıdan istekte bulunurlar. Bu bölüm 50 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 64a-66b).

3.3.27. Tacdîn ile Mem'in Sifî'yi Tacdîn'e İstemek Amacıyla Emire Adamlar Yollaması

Dadının bu haberi iletmesi üzerine Tacdîn ile Mem, Sifî'yi Tacdîn'e istemek amacıyla emire hatırı sayılır kişiler yollar. 93 bölümden oluşan bu bölüm, emirin bu isteği kabul etmesi ve düğün hazırlıklarına başlanması emri ile yapılan şenliklerle son bulmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 66b-71b).

3.3.28. Tacdîn ile Sifî'nin Süslenmesi ve Halvetleri

Düğün -öyle ki güveylelerin başına saçılan paralardan fakirlerin zengin olduğu ayrıntısına kadar- ihtişamının hikâye edildiği 35 beyitten oluşan bu bölümde, sayfa numarası verilmesine rağmen 147. sayfaya (74a) herhangi bir şey yazılmamıştır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 72a-74a).

3.3.29. Mem ile Zîn'in Bostan Gezintisi

Düğünden sonra emirin gezinti yapmak üzere hizmetkârlarına talimat vermesini fırsat sayan Mem ile Zîn bostanda gizlice buluşurlar. Bazı olaylardan dolayı ikisi arasında bir ilişki olduğunu hisseden emir onları sorguya çekmeye başlar. 75 beyitten oluşan bu bölüm, olayı örtbas etmek ve dikkatleri dağıtmak amacıyla Tacdîn'in bostan ve kasrı ateşe vermesiyle son bulmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 74b-78b).

3.3.30. Dünyanın Faniliği, Zevali ve Vefasızlık

Şair 13 beyitlik bu bölümde, dünyanın geçiciliğini ve iki dünyada pişman olmamak için hayırlı ameller işlemenin önemini vurgulamaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 78b-79a).

3.3.31. Kiskançlar, Fesat Ehli, Kindar ve Rakipler

Peygamberlerin bile fesat ehlinin iftiralara uğradığını, "İblis kılıklı" Bekko'nun Emir'e satranç oynama bahanesiyle Mem ile baş başa kalıp alttan alta onu sorgulamasını salık verdiği bu bölüm 42 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 79b-81a).

3.3.32. Bazı İdarecilerin Ahvali ve Öfkeleri

7 beyitle eserin en kısa bölümü olan bu başlık altında; yönetici ile idarecilerin öfke ve kinleri ön plana çıkarılmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 81a-81b).

3.3.33. Emir'in Bekko'nun Yönlendirmesiyle Mem ile Satranç Oynamaya Götmesi

Emir, Bekko'nun yönlendirmesiyle avanesine Tacdîn'in haberi olmadan Mem'i yanına getirmeleri talimatını verir. Mem gelince onu satranca davet eder. Çeşitli hilelerle galip gelen Emir, aşkıni itiraf ettirdiği Mem'i zindana attırır. Bu bölüm 75 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 81b-86a).

3.3.34. Feleğin Kin ve Düşmanlığı ile Vefasızlığı

69 beyitten oluşan bu bölümde; feleğin vefasızlığı ve özellikle aşk ehline olan kını misallerle anlatılıp Mem ile Zîn'in başına gelenlerin garipsenmemesi gerektiği ifade edilmektedir (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 86a-89b).

3.3.35. Mem'in Hapse Girmesiyle Onu Kaybeden Zîn'in Sözleri

Mem'in Hapse Girmesiyle Onu Kaybeden Zîn'e hayat zindan olur. "Şeyh Hatip misali" yemekten içmekten kesilip kendini zikir ve dua etmeye adar. Bu bölüm 10 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 90a-90b).

3.3.36. Zîn'in Felekle Söyleşip Ona İtab Etmesi

Zîn'in felekle söyleşip, "Zulmetmek için kimden fetva aldın?" diye sorduğu bu bölüm 22 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 90b-91b).

3.3.37. Zîn'in Kalbini Teselli Etmek için Mem ile Hayalî Söyleşmesi

14 beyitlik bu bölümde; Zîn'in, "Yusuf misali" zindanda bulunan Mem ile hayali dertleşmesi konu edilmektedir (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 91b-92b).

3.3.38.**Zîn'in... Yollaması**

Başlığının birkaç kelimesi silik olan ve 14 beyitten oluşan bu bölümde; Zîn, ahvalini sorması, selamını iletmesi ve gördüklerini kendisine haber vermesi için ruhunu Mem'in yanına göndermesi hikâye edilmektedir (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 92b-93b).

3.3.39.**Tacdîn'in, Mem'in Zîndandan Çıkarılması** **için Ulu Bir Şeyh Yollaması**

Mem'in hapsinden bir yıl geçtikten sonra Tacdîn, onu kurtarmak üzere "ulu bir şeyhi" emire elçi olarak yollar. Ulu şeyh "aşka mecbur" bir kişiye zulmedilemeyeceğini söyleyerek emiri insafa davet eder. Hane halkı af için diller döker. Zîn ise meclise gelip yalvararak "Kudüs vadisi gibi kalbi olan" Mem'in affedilmesi ve onunla evlenmesine izin vermesi için emire yalvarır. Eserin en uzun kısmı olan bu bölüm, 155 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 93b-102a).

3.3.40. Zîn'in Asiliğinden Dolayı Emirden Özür Dilemesi ve Gücenmemesi Dileği

8 beyitten oluşan bu bölümde; Zîn'in, Mem'in affedilerek kendisi ile evlenmesi için izin vermesi için yalvardığından dolayı Emir'den özür dilemesi ve gönlünü alması anlatılmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 102a-102b).

3.3.41. Emir'in Hapisteki Mem ile Görüşmek İsteyen Zîn'e İzin Vermesi

Zîn'in sözlerinden sonra emir yaptıklarına çok pişman olup Mem'i ziyaret etmesi için izin verir. Zîn ve Sitî, arkadaşları ve hizmetçilerle birlikte yola koyulur. Bu bölüm 26 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 102b-104a).

3.3.42. Mem'e Zîn'in Görüşme ve Geliş Haberi Verilmesi

24 beyitlik bu bölümde; önden yollanan bir habercinin Zîn'in gelişini haber vermek için zindandaki Mem'in yanına gelmesi anlatılmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 104a-105b).

3.3.43. Mem ile Zîn'in Söyleşip Sohbet Etmesi

"Bülbülün gülüne", "pervanenin mumuna" kavuşması gibi Mem ile Zîn'in vuslatı ve karşılıklı iltifatlarının hikâye edildiği bu bölüm, 19 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 105b-106b).

3.3.44. Zîn'in Gelişi, Emir'in Affı ve Emir'in Katına Gitme Konusunda Sitî'nin Mem'i Teşvik Etmesi

Bu söyleşinin ardından Sitî ve beraberindekiler, emirin katına gidip affını isteme konusunda Mem'i teşvik etmeye başlarlar. Bu bölüm 26 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 106b-108a).

3.3.45. Emir'in Katına Gitme Konusunda Sitî'nin Teşviklerine Mem'in Rağbet Etmeyip Yüz Çevirmesi

Sitî ve beraberindekilerin sözlerini dinleyen Mem öfkelenir. Köle olmadığını ancak Allah'a boyun eğeceğini söyleyerek emirin huzuruna gitmeyi reddeder. Bu bölüm 25 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 108a-109b).

3.3.46. Mem'in Dünyadan Göçmesi

Mem'in bu sözleri söyledikten sonra "Dünya zindanından arşın nuruna doğru kanatlanmasını" ardından bütün beldenin hüzne gark olduğunu hikâye eden bu bölüm 15 beyitten oluşur (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 109b-110b).

3.3.47. Tacdîn'in Bekko ile Karşılaşp Onu Öldürmesi

Mem'in vefat haberinin ardından Tacdîn karşılaştığı Bekko'yu kılıçla öldürür. Bu bölüm 18 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 110b-111b).

3.3.48. Merhum Mem'in Defnedilmek Üzere Mezara Götürülmesi

"Dünya hapishanesi" nden kurtulan, Cizre ve bölgeyi hüzne boğan Mem'in naaşının başlar üzerinde taşınarak mezarlığa götürülmesinin tasvir edildiği bu bölüm 11 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 111b-112a).

3.3.49. Zîn'in Mem'in Cenazesini Takip Etmesi

“Göklerin ağladığı, yıldızların karardığı” merasimde Zîn cenazeyi takip etmeye koyulur. Bugünden sonra “hüzün vaktinde karalara bürünmek” Botan havalisinde âdet hâline gelir. Bu bölüm 10 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 112a-112b).

3.3.50. Bekko'nun Cesedinin Hakir Bir Şekilde Mezarlığa Getirilmesi

Mem'in naaşının getirilmesinin ardından mezarlığa Bekko'nun cesedi getirilip bir leş gibi yere atılır. Zîn ise büyük bir erdemle Bekko'nun güller içinde bir diken gibi olduğunu söyleyerek daha fazla hakaret edilmemesi ricasında bulunur. Bu bölüm 24 beyitten oluşur (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 112b-114a).

3.3.51. Aşk ve Muhabbet Kılıcıyla Âşıkların Zalimce Katli

“Gönül devleti kanunlarına göre âşıkların, aşk hükümdarının emriyle ve aşk celladının kılıcıyla can vermesi gerektiği” nin duygusal ifadelerle anlatıldığı bu bölüm, 9 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 114a-114b).

3.3.52. Kabristan Boşaldıktan Sonra Zîn'in Mezar Başına Gelmesi

Kabristan boşaldıktan sonra Zîn, ağıtlar ve feryatlar eşliğinde Mem'in mezarı başına gelir. Gözyaşıyla kabri sulayan Zîn'in velvesi arşa yükselir. Bu bölüm 11 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 114b-115a).

3.3.53. Mezar Başında Zîn'in Mem ile Söyleşip Özür Dilemesi

Mezar başında uzun bir süre Mem'in hayali ile söyleşen Zîn, “emanetin, emanet sahibine iade edilmesi” vaktinin geldiğini söyler. Bu bölüm 30 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 115b-117a).

3.3.54. Zîn'in Mem'in Mezarı Başında Vefatı

Bu sözlerden sonra Zîn ruhunu teslim eder. Haber yayılır, âh ve feryatlar katmerlenir. “Kefen çeyizi hazırlanan aşk şehidi” Zîn'in naaşı, “incinin mahfazası istiridye misali” Mem'in tabutu açılıp yanına defnedilir.* Bu bölüm 27 beyitten oluşmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 117a-118b).

3.3.55. Bazı Kişilerin Görüşleri Hakkında

Başlığın birkaç kelimesinin silik olduğu 18 beyitlik bu bölümde; “bir kısım keşif ve hakikat ehlinin diliyle” tasavvufi remizler eşliğinde kıssadaki olay ve kişiler ile ilgili bilgiler verilmektedir (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 118b-119b).

3.3.56. Müellifin Kendisine ve Cümle Müslümanlara Duası

Son varak/ların bulunmadığı 11 beyitlik bu bölümde; “Âşıklar ile aşka ve belalara müptela olanlar aşkına” niyazda bulunmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, t.y.-b, ss. 119b-120a).

Sonuç

Şeyh Hattap Efendi'nin Arapça manzum *Mem û Zîn* mesnevisi, yalnızca bir tercüme yahut aktarma faaliyeti olarak değil, aynı zamanda kültürel bir yeniden üretim örneği olarak görülmelidir. Kürt edebiyatının en önemli eserlerinden birinin, Arapça gibi güçlü bir edebî geleneğe sahip bir dilde manzum şekilde yeniden üretilmesi, eserin yalnızca yerel bir aşk hikâyesi değil, aynı zamanda evrensel bir manevî ve edebî değer taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla eserin varlığı, bölgedeki entelektüel hayatın zenginliğine ve dilsel-etnik sınırları aşan bir kültürel etkileşim ortamına işaret etmektedir.

Şeyh Hattap Efendi'nin, elimizdeki *Mem u Zîn* nüshası 56 bölümden ve 2072 beyitten müteşekkildir. Manzumede de genellikle *mef'ûlün/ mefâ'ilün /fe'ûlün* vezni kullanılmış olup kafiye şeması, aa/bb/cc şeklindedir. Arap edebiyatında vezin, kafiye, ritim ve cinas gibi unsurlar gözetilerek bir manzume oluşturmak, derin bir birikimin yanı sıra beceri, ustalık ve maharet gerektiren bir sanattır. Şairin yukarıdaki unsurları da göz önünde tutarak düşünce ve duygularını ifade etmesi yani “lafız kalıplarına manalarla can yüklemesi”, kolay bir iş değildir. Bu bağlamda mesnevi, bir tercüme olmanın ötesinde Arap edebî ölçülerine uygun biçimde yeniden kurgulanmış bağımsız bir eser niteliği taşımaktadır.

* Kıssada; Zîni, Memî, Sittî olarak geçen isimler yaygın şekliyle yazılmıştır.

Bu tür edebî ürünlerde konu ve biçimin doğası gereği bazı problemlerin olması, bazı yerlerinde muğlak veya çeşitli şekillerde okunup farklı yorumlanabilecek ibarelerin varlığı gibi zorlukların mevcut olması doğaldır.

Şeyh Hattap Efendi'nin derin bir birikimi ile birlikte ustalık ve maharetini yansıtan *Mem û Zîn* mesnevisinde sade, kolay ve anlaşılır bir dil kullandığı, vezin, kafiye ve şiirin kendine ait bazı zarûri haller dışında garip kelimeleri fazla kullanmadığı dikkat çekmektedir.

Dil ve üslup bakımından incelendiğinde, Şeyh Hattap Efendi'nin kullandığı sade, anlaşılır ve akıcı anlatım tarzı, eserini yalnızca dar bir ilmi çevreye değil, daha geniş bir okur kitlesine hitap edecek şekilde kaleme aldığını düşündürmektedir.

Eserin şekil ve muhteva özellikleri üzerine yapılan tespitler, Doğu Anadolu'daki medrese geleneğinin edebiyatla kurduğu bağa ışık tutmaktadır. Bu durum, dönemin âlimlerinin yalnızca dinî ilimlerde değil, aynı zamanda edebî üretim ve kültürel aktarımda da etkin olduklarını göstermektedir. *Mem û Zîn*'in Arapçaya manzum olarak aktarılması, ilim ile edebiyat arasındaki ilişkinin canlı bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Bu noktada yapılacak yeni araştırmalara dair birkaç öneri öne çıkmaktadır: Öncelikle mevcut nüshanın tenkitli bir neşri hazırlanmalı, eksik varaklar tamamlanmaya çalışılmalıdır. İkinci olarak, eserin içerik ve üslup özellikleri, Arapça klasik mesnevilerle mukayese edilerek Şeyh Hattap Efendi'nin şiir anlayışı daha net bir şekilde ortaya konulmalıdır. Üçüncü olarak, eserin dönemin toplumsal ve kültürel yapısıyla ilişkisi irdelenmeli, özellikle çokdillilik, medrese geleneği ve tasavvufî eğitim bağlamında değerlendirilmelidir.

Sonuç itibarıyla, Şeyh Hattap Efendi'nin *Mem û Zîn*'i, bugüne kadar literatürde yeterince incelenmemiş bir eser olarak hem Arap edebiyatı hem de Kürt edebiyatı çalışmaları için kıymetli bir kaynak teşkil etmektedir. Bu yönüyle, edebiyat tarihi yazımında unutulmuş halkaların tamamlanmasına katkıda bulunmakta ve farklı dillerin kesişim noktalarında oluşan edebî üretimin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Açıkgöz, N. (2007). Comparison Of Turkish And Kurdish Mem u Zin And Fuzuli's Leyli vü Mecnun. *Journal of Turkish Studies*, Volume 2 Issue 4(2), 37-50. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.159>

Akay, S. (2020). Belgelerle Siirt'in Manevi Dinamikleri, Âlimleri ve Eserleri. *Siirt Birlik Gazetecilik ve Matbaacılık*.

Akay, S. (2023). Osmanlı Dönemi Siirt Medreseleri: Okutulan İlimler, Müfredat ve İlim Yolculuğu (1. baskı). *Kitabe Yayınları*.

Akay, S. (2024a). Siirtli Şeyh Hattap Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Kasîdetü'l-Bürde'ye Yaptığı Taştirin Manzum Tercümesi. *Kitabe Yayınları*.

Akay, S. (2024b). Siirtli Şeyh Hattap Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Kasîdetü'l-Bürde'ye Yaptığı Taştirin İncelenmesi. *Mecmua*, 17, 13-23. <https://doi.org/10.32579/mecmua.1436542>

Celâlî (Gecit), M. M., (2018). Feydu'l-Kadiri'l-Metin Şerhu Kitabı Mem u Zin. *İhvan Neşriyat*.

Atalay, Ö. (1946). *Siirt Tarihi*. Çeltut Matbaası.

Cumhur Kılıççioğlu. (1992). *Her Yönüyle Siirt*. Kadioğlu Matbaası.

Çiçekler, M. (2004). Mesnevi. *İçinde TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul, C. 29, ss. 320-322)*. TDV Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesnevi#1>

Dündar, M. (2020). Ahmed-i Hânî'nin İlmi Faaliyetleri. *Kurdiyat*. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.4309744>

Gecit, M. S., (2021). Ahmed-i Hânî'nin Mem û Zîn Adlı Manzûmesinde Âyetler Bağlamında Değindiği Konular. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (28), 253-277.

Hânî, A. (2018). Mem ile Zîn (S. Temo, Çev.; 2. bs). Everest Yayınları.

Karabey, T. (2006). Ahmed-i Hânî (1651-1707) Hayatı, Eserleri ve Mem o Zîn Mesnevisi. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 12(30), 57-65.

Özervarlı, M. S. (1997). Hânî, Şeyh Ahmed. İçinde TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 16, ss. 31-32). TDV Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hani-seyh-ahmed>

Şeyh Hattap Efendi. (t.y.-a). Divan. Abdullah Sevgi Kitaplığı.

Şeyh Hattap Efendi. (t.y.-b). Mem û Zîn. Abdullah Sevgi Kitaplığı.

Tek, A. (2015). Osmanlı Edebiyatında Mem û Zîn Mesnevisi ve Yayılımı [Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi / Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>